

SANSESVIKT HOS ELDRE

Gerit 10.12.19

Kristin Mork Hamre

Lege i spesialisering, Geriatrik avd, Ahus

SANSENE

- SYN
- HØRSEL
- LUKT
- SMAK
- DET SOMATOSENSORISKE SYSTEMET (Sanseinformasjon fra hud, ledd og muskler)

SANSENE

- «For å fungere effektivt må alle organismer kunne samle opplysninger både fra det omgivende miljø og fra organismens eget indre miljø. Sanseorganene har som oppgave å fange opp slike signaler(stimuli) og formidle opplysningene videre til sentralnervesystemet. Nervesystemet benytter informasjonen til å styre individets aktivitet mest mulig hensiktsmessig.»

Store medisinske leksikon

SAMMENHENG SANSESVIKT OG HELSESVIKT

- Kunnskapsoppsummering (Livingston et al. 2017): Svekket hørsel den enkeltfaktoren som bidrar mest til risiko for demens
- Hva med de andre sansene? (Pinto et al. 2017): Studie av 3000 hjemmeboende eldre mellom 57-85 år:
  - Sansesvekkelse kartlagt med 1) «Global sensory impairment score, GSI-score» inkluderte alle fem sanser. 2) Demografiske variabler (alder, kjønn, utdanning osv), 3) Helseatferd (tobakk, kost, mosjon osv), 4) Mobilitet 5) Sykdommer 6) ADL-funksjon, 7) BMI 8) Kognisjon
  - 5 år etter: De med lavere GSI ved oppstart dårligere gangfunksjon, ADL, mindre aktive, dårligere kognitiv funksjon, dårligere generell helsetilstand, vekttap, høyere dødelighet
  - Vurdering av sansene viktig i kartlegging av risiko for helsesvikt inkl demens
  - Mye av sansesvikten mulig å korrigere

FOREKOMST

- Få epidemiologiske studier av sansesvikt blant eldre med behov for helsetjenester
- «Hoftebruddstudien»(Grue EV, Kirkevold M, Ranhoff AH 2009):
  - Innlagt ortogeriatrisk avd hoftebrudd: 69 % hørselsvikt, 46% synssvikt, 30% kombinert svikt(gj.snitt alder 84 år)
- 10% av alle over 70 år mister lesesyntet
- Hver tiende person over 70 år er praktisk blinde av AMD
- 6-8 ganger større sannsynlighet for å få en øyesykdom etter 65 år
- Aldersbetinget hørseltap 44% i 60-års alder, 66% 70-års alder, 90% 80-års-alder.

KONSEKVENSER

- Dårlig egenrapportert helse, svekket livskvalitet og velvære
- Irritabilitet, humørsvingninger, tristhet, ensomhet, angst, depresjon
- Alvorlige sosiale konsekvenser: kommunikasjonsproblemer, psykososial svikt, isolasjon, svekket interesse, endringer i sosiale roller
- Mental virkning, redusert språkoppfattelse og svekket kognitiv funksjon
- Fall med fatale følger som hode- og alvorlige bruddskader
- Frykt for nye fall, inaktivitet, økt avhengighet av andre i ADL
- Økt sannsynlighet for institusjonalisering

SYN

NORMALE ALDERSRELATERTE SYNSENDRINGER

- Redusert akkomodasjonsevne = presbyopi/alderslangsynthet = redusert fleksibilitet i linsen, redusert tonus i m.ciliaris -> Vansker med å fokusere på kort avstand fra ca 45 års alder
- Dårligere kontrastsyn = uklarheter i øyets medier, mindre pupill -> vanskeligere å se i dårlig lys, lettere for å snuble i lave gjenstander
- Økt følsomhet for blinding = økt spredning av lysstrålene i cornea, linse, glasslegeme og retina -> ubehag og redusert synsfunksjon ved sterkt lys og motlys
- Redusert mørkeadaptasjon = uklarhet i øyets medier. Svekket dilatasjon av pupillen som respons på mørke -> vansker med å bevege seg fra lys til mørke, obs fall

NORMALT- FORTSETTELSE

- Redusert fargediskriminering = mindre pupill, endringer i retinas tapper og hjernens behandling av synsstimuli -> vansker med å skjelne ulike mørke farger og ulike pastellfarger fra hverandre
- Redusert visuell oppmerksomhet = Endringer i hjernens behandling av synsstimuli -> Risiko for fall og ved bilkjøring
- Mindre effektive leseferdigheter = redusert visuell oppmerksomhet, redusert kontrastsyn, langsommere sakkadebevegelser -> redusert lesehastighet med alderen, kan imidlertid trenes

ALDERSBETINGET MAKULADEGENERASJON

- Vanligste årsak til permanent synstap i den vestlige verden
  - Redusert synsskarphet, rammer særlig leseevnen
  - Visuelle objekter diffuse, forvrenget, kan oppstå sentrale skotomer «blinde flekker»
  - Mister aldri synet helt, kan skjelne konturer
  - Vanskelig å lese, ansikter, økt fallrisiko, ADL (matlaging, husarbeid)

MAKULADEGENERASJON

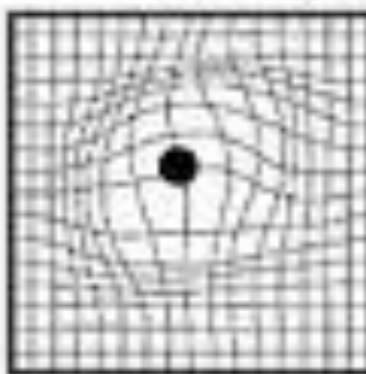
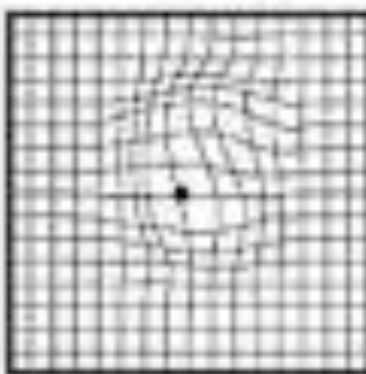
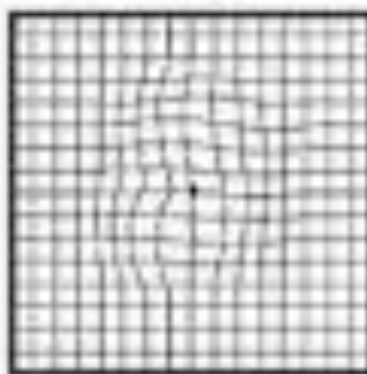
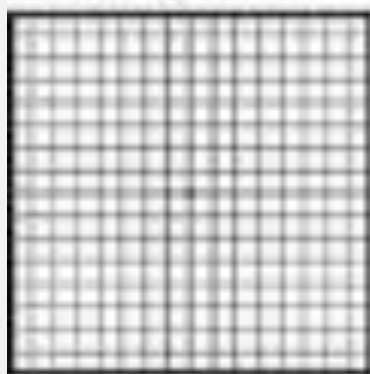
- TØRR:
  - Vanligst, 85%, ingen effektiv behandling(sanseceller i makula ødelegges pga at det hoper seg opp avfallstoffer(druser)->for lite O2)
- VÅT/NEOVASKULÆR:
  - Ofte brå forverring av synet, 90% av alvorlig visustap skyldes våt AMD (nye blodkar lekker,ødem)
  - Tørr type kan utvikle seg til våt, kan gå fort(få uker)-> viktig å oppdage!
  - Behandling: (Fjerne de nye blodkarene) Anti-VEGF(f.eks Avastatin, Lucentis) injeksjon. Evt fotodynamisk terapi(kald laser),

The progression of wet AMD

Normal vision

Wet AMD

Amsler grid

KATARAKT

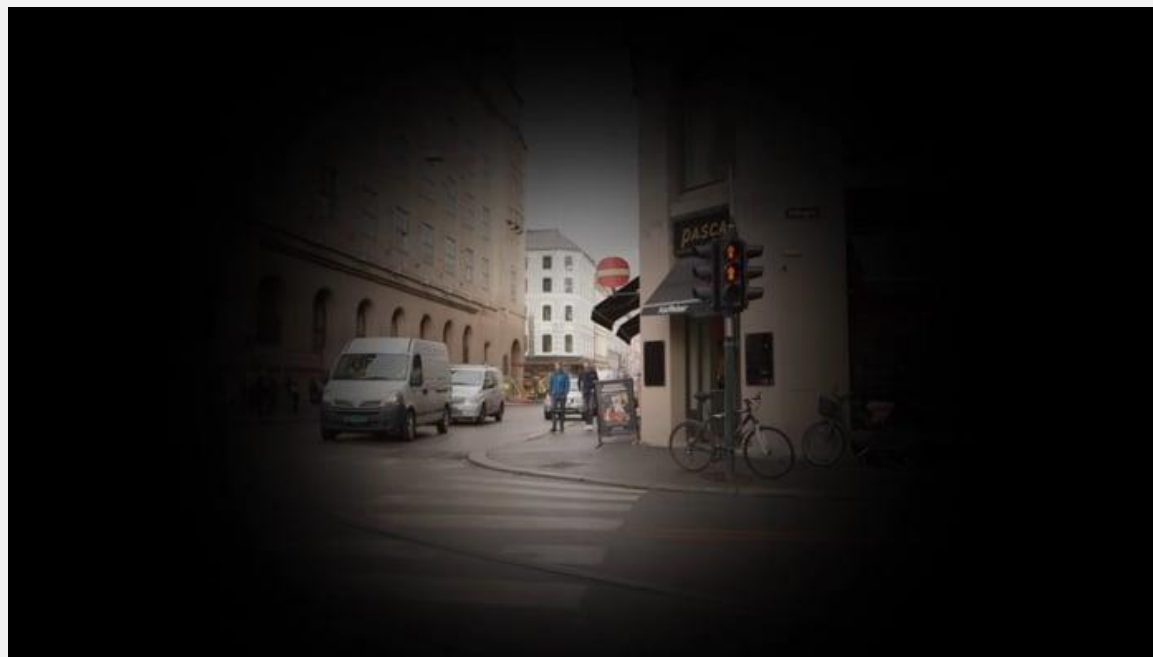

© MAYO FOUNDATION FOR MEDICAL EDUCATION AND RESEARCH. ALL RIGHTS RESERVED.

KATARAKT «GRÅ STÆR»

- Fordunkling av linsen: Redusert synsskarphet, økt følsomhet for blinding, endret fargeoppfatning, av og til forvrengning av synsinntrykket
  - Lesevansker, endring av nattesyn.
- Kirurgi
  - Vanligste inngrepet i vår del av verden, trygge metoder, gode linseimplantat, 10-20 min
- Reduserer fallrisiko, bedring ADL
- Obs demens, slagsekvele, hjerneskade – eldre inkl i institusjon bør synstestes regelmessig

GLAUKOM

GLAUKOM «GRØNN STÆR»

- Økt trykk som skader synsnerven , 12% av ervervet blindhet
  - Kronisk(åpenvinklet) = vanligst vs akutt (trangviklet)
- Innskrenking av det perifere synsfeltet
- Ofte asymptomatisk før innskrenket synsfelt gir funksjonelle konsekvenser
  - Snubling, kollisjon med objekter litt utenfor sentralsynet, folk dukker «plutselig» opp.
- Tonometer – ikke optimal u.s.fordi øyetrykk innenfor ref.område kan være for høyt for enkelte – bør utføres hos øyelege(papillen, synsfelt)
- Behandling : Medikamenter, øyedråper, bla betablokker, prostaglandinanalogsympatikomimetika karbonanhydrase-hemmere, tilstrebe færrest mulig, skal gå 5 min mellom drypping ulike typer. Evt laser,operasjon.
- Kronisk: Øyedråper hele livet(VIKTIG Å HUSKE PÅ SYKEHUS!) vs Akutt: raskt til øyelege

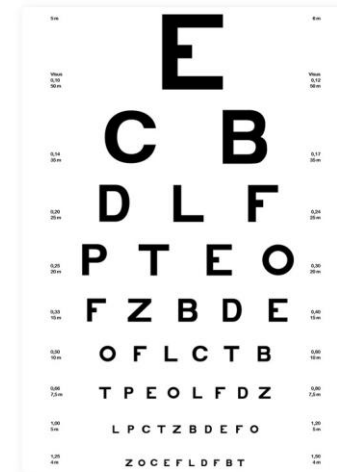

ANDRE ÅRSAKER NEDSATT SYN

- Diabetes retinopati (ikke-proliferativ og proliferativ, i verste fall netthinne­løsning)
  - Regelmessig kontroll, evt laserbehandling/vitrektomi, antiVEGF, HbA1C viktigst ift risiko
- Hjerneslag/andre cerebrale skader (ca 60% får synsforstyrrelse etter slag)
  - Occipitalt: hemianopsi/kvadrantanopsi – blind i en del av synsfeltet
  - Visuelle persepsjonsforstyrrelser:
    - Visuell neglekt: kortikal lesjon hø.hemisfære, red. oppmerksomhet stimuli en side
    - Objekt/prosop/fargeagnosi: klarer ikke kjenne igjen objekter/ansikt/farger via synet
  - Skade okulomotoriske system: skjeling, nystagmus, akkomodasjon konvergensinsuffisiens(dobbeltsyn,illusjon av bevegelse, uklart syn,lyssky,hodepine, svimmelhet-> trening, lapp over ene øyet)

UNDERSØKELSE

- Geriatrisk leseprøve: Screening på funksjonelt lesesyn
- Amslers test (AMD)
- Snellens tavle (Synsstyrke/visus)
- Donders (Synsfelt)
- Ophthalmoskopi (rød refleks, fundoskopi)
- Øyemotilitet

- Optiker/øyelege

SYN

- Tørre øyne: Øyedråper uten konserveringsmiddel ofte best, viscøse dråper/salve til natten.
- Synshjelpemidler: Lys, synskontakt(i de fleste kommuner), Blindeforbundet, Ipad, Lese-TV, App: «Over 40»

HØRSEL

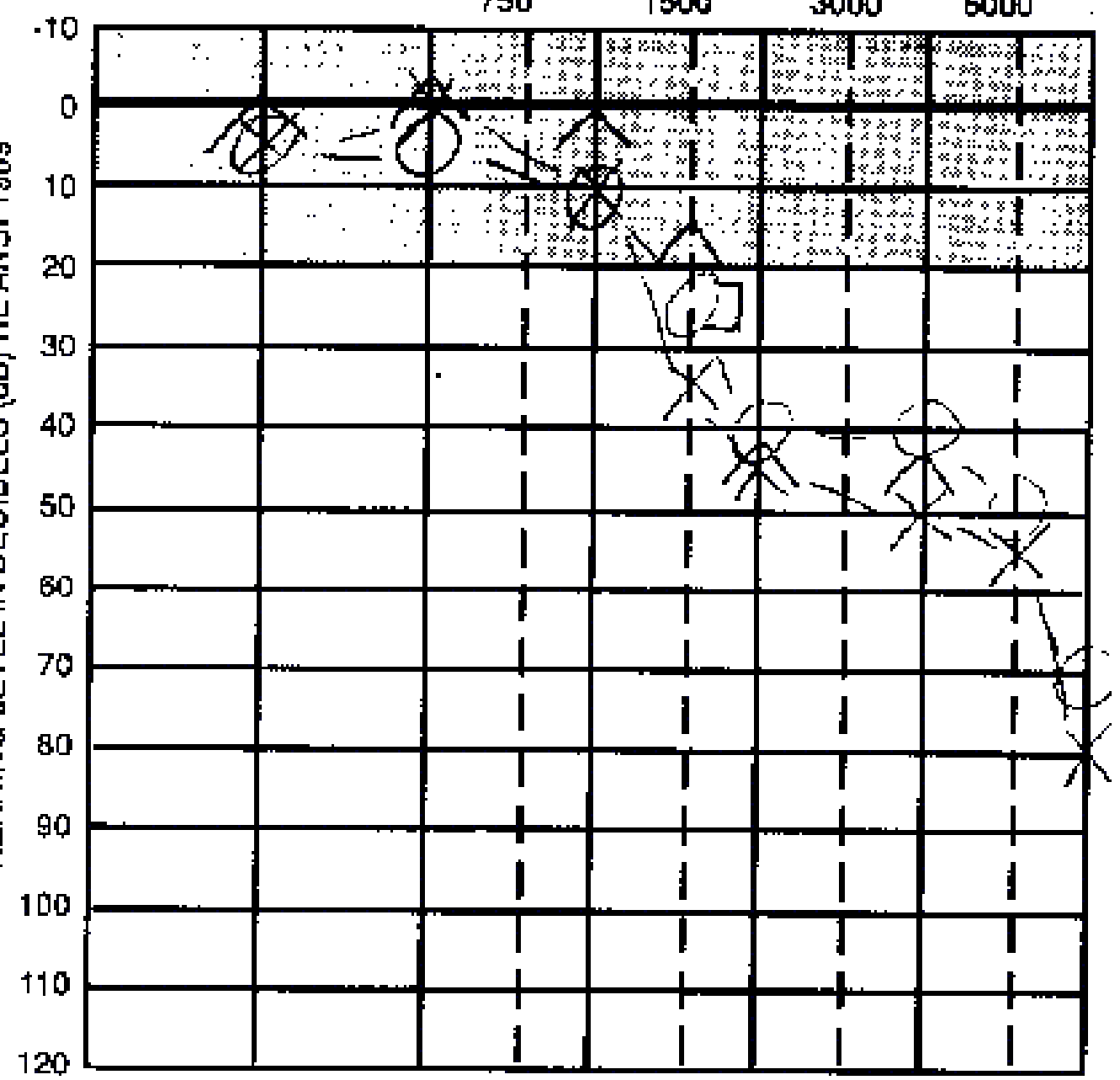
HØRSELSSVIKT

- Presbyakusi (aldersbetinget hørseltap) –rammer de fleste ved en viss alder
  - Multifaktoriell årsak(genetisk, støy, livsstil, hypertensjon, DM)
  - 1) Degenerasjon av hårceller i cochlea –basale deler hvor høye frekvenser (diskant) oppfattes. Konsonantlydene k,t,f,p og s vanskelige
  - 2) Degenerasjon av stria vascularis(karansamling)-> likt hørseltap ved alle frekvenser
  - 3) Degenerasjon av nervefibre i cochlea og hørselnerven: Tap av talediskriminasjonen. (Oppfatter tale dårligere, særlig rask tale, ukjente aksenter, sårbar for støy)
    - Betydelig nedsatt talediskriminasjon-> begrenser nytte av høreapparat

FREQUENCY IN HERTZ (Hz)

125 250 500 1000 2000 4000 8000
750 1500 3000 6000

HEARING LEVEL IN DECIBELS (dB) RE ANSI 1989

EFFECTIVE MASKING LEVEL

ANDRE ÅRSAKER

- Sudden deafness: Ofte ensidig, trolig flere mekanismer(virus/karspasme). Beh: Aciclovir , steroider, mange spontan bedring
- Akustikusnevrinom, ca 100 nye per år: Godartet. Varierende debut, tiltagende eller plutselig hørseltap. CT/MR, gammakniv.
- Otoklerose: Påleiring på stigbøylen(stapes), hørseltap/tinnitus, kan opereres
- Intracerebrale sykdommer(hjerneslag, MS, encephalitt, demens) kan affisere auditive cortex-> nedsatt evne til å tolke lydinntrykk.
- Ménière's sykdom : økt væske(endolymfe) i labyrinten: Rotatorisk vertigo, under anfall samtidig ensidig hørseltapp og tinnitus. Beh: Stemetil/Afipran, Loopdiuretika/tiazid, antihistamin, dren, Gentamicin lokalt

HUSK!!

UNDERSØKELSE

- Otoskopi –evt skylle ut voks!!
- Audiometri - Audiograf/ØNH

HØRSELTEKNISKE HJELPEMIDLER

- HØREAPPARAT – forutsetter gjenværede hårceller i cochlea
  - Mindretall som fortsetter å bruke det, tilvenningssak, trengs oppfølging og støtte – rengjøring/kontroll
    - Bakgrunnstøy, kan ikke kompensere sentralnervøst komponent ift forståelse
    - Flere typer: Ørehenger med åpen løsning/med ørepropp,, «alt i øet», kan suppleres med FM-utstyr/teleslynge, bluetooth/smartphone.
- TALEFORSTERKER, «HØRAT»
  - Kan settes utenpå vanlige høreapparater, aktuelt hvis kognitiv funksjon er for dårlig til innlæring av nytt lydbilde med høreapparat
- COCHLEAIMPLANTAT
  - Uttalt hørseltap

SMAK OG LUKT

- Viktige stimulanter for å opprettholde tilfredsstillende ernæring, hygiene og nærmiljø.
- Vanskelig å si om det er fysiologisk aldring eller sykdommer og medikamenter som fører til nedsatt kjemisk persepsjon, trolig kombinasjon
- Reduksjon tydeligere hos eldre på institusjon enn hos hjemmeværende(mer sykdom, medikamentbruk)

SMAK

SMAK

- Søt, sur, bitter, salt og umami (natriumglutamat)
- Fysiologisk aldring: tynnere og mer tørr mukosa, fibrøst bindevev erstatter delvis spyttkjertlenes acini og gir lavere spyttsekresjon
- Tetthet av enkelte typer smaksløker synker samtidig som degenerative forandringer fører til at funksjonen av ionekanaler og reseptorer i smakcellenes membraner blir nedsatt og fører til smakstap.
- Tydeligst alderseffekt på NaCl, sitronsyre og umami, alderseffekt på sukrose og koffein (bitter smak) i mindre grad.
- Tap av smak kan føre til manglende appetitt og feilernæring/vekttap/nedsatt allmenntilstand-svikt i luktesans bidrar i samme retning
- Saltsmaken særlig redusert – økt risiko for overforbruk salte matvarer, overforbruk av søtt.

LUKT

LUKT

- Både antall fibre i bulbus olfactorius og antall luktreseptorer i neselimhinnen redusert, synker betydelig etter 70 år, særlig hos menn.
- Sviktende luktesans kan være forvarsel om kognitiv svikt
- Svekket oppmerksomhet på luftbårne trusler i nærmiljøet
- Negative sosiale implikasjoner: Manglende registrering egen kroppslukt, dårlig ånde, eim av uvaskede klær, mugg og døde hudceller i inneluften. Kroppslukt med økende alder inneholder aldehyd pga degradering av fettsyrer, lukter som bedervet øl = «gammelmannslukt»

LUKT/SMAK

- Munnhygiene
- Riktig gebiss , stell
- Tannpleier/tannlege

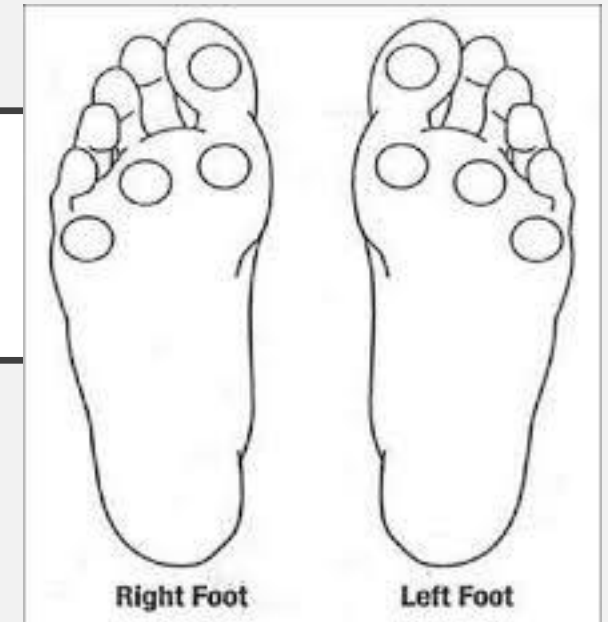
DET SOMATOSENSORISKE SYSTEMET

SOMATOSENSORISKE SYSTEM

- Sanseinformasjon fra hud, ledd og muskler
  - Somatosensoriske reseptorer = mekanoreseptorer
  - Unntak nociseptorer (smertereseptorer) som er kjemoreseptorer
- Proprioseptorene fanger opp informasjon fra muskler og ledd om stilling og bevegelser (muskelspøler)
- Likevektssansen (vestibulærsansen) – buegangene
  - Viktig for postural kontroll = kontrollere kroppens stilling i rommet for å sikre dens balanse og orientering -> samspill mellom vestibulære, visuelle og proprioceptive system -> forstyrrelser her bidrar bla til svimmelhet, fall (f.eks BPPV)

UNDERSØKELSE

- Vibrasjonssans i ben kan være redusert hos friske gamle
- Berøringssans og leddsans som regel bevart
- Polynevropati vanlig
- Nevrologisk undersøkelse: sensibilitet, balanse(Romberg), reflekser,evt Dix-Hallpikes
- Akillesrefleksen kan være fraværende hos friske gamle, de øvrige dype senerefleksene skal normalt være til stede
- Test av berøringssans i bena: Monofilamenttest
- Blodprøver: VitaminB12, folsyre, HbA1C, thyroidea

SMERTE

- Nociseptiv smerte
  - Skyldes vevsskade-adekvat smerterespons
  - Brudd, traume, hjerteinfarkt,nyrestein –ofte effektivt med opioider
  - Kronisk nociseptiv eks artritt/artose vanskeligere, ofte blandet med nevropatiske og psykogene komponenter
- Nevropatisk smerte

SMERTE

- Kroniske smerter vanlige
  - Bevegelsesapparat: revmatisme, artrose, osteoporose, bruddsequeler, munnhule, GI-tractus, bekkenorganer
- Akutte smerter ofte fraværende
  - F. eks ved hjerteinfarkt, appendicit, perforert ulcus
  - Ofte vanskeligere å lindre pga allerede tilvendt sterke analgetika mot kroniske smerter

DET ENKLE ER OFTE DET BESTE...

- «Bruker du briller? Ser du godt? Når var du sist hos optiker/øyelege?»
- «Bruker du høreapparat? Hører du godt? Når sjekket du høreapparatet sist?»
- «Går du med stokk/rullator? Har du falt? Går du turer/ut av huset?»
- «Har du smerter?»
- «Smaker maten? Vekttap?»

OPPSUMMERING

- Vurdering av sansene viktig i kartlegging av risiko for helsesvikt inkl demens!
- Forebygge! (Behandle sykdommer, fullverdig kost, fysisk aktivitet, regelmessig kontroll av syn og hørsel)
- Forhindre forverring ved å motivere for videre spesialistundersøkelse og behandling!
  - Obs pasienter som ikke har pårørende som følger med!
- Optimalisere hjemmeforhold/hjelpemidler!

KILDER

- Geriatri - en medisinsk lærebok, Torgeir Bruun Wyller 2015
- Sentralnervesystemet, fjerde utgave, Per Brodal 2007
- <https://www.aldringoghelse.no/alle-artikler/sammenheng-mellom-sansesvikt-og-helsesvikt/>
- https://www.nsf.no/Content/759897/Geriatrisk%20Sykepleie%202_2011.p
- Tannlegetidene.no
- UpToDate

